

Peter Štih

Karantanci– zgodnj srednjeveško ljudstvo med Vzhodom in Zahodom

UDK 949.712»05/08«

ŠTIIH Peter, dr., red. univ. prof., Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI-1000, Ljubljana, Aškerčeva 2, peter.stih@guest.arnes.si

Karantanci– zgodnj srednjeveško ljudstvo med Vzhodom in Zahodom

Zgodovinski časopis, Ljubljana 61/2007 (135), št. 1–2, str. 47–58, 63 cit.

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Ključne besede: Karantanci, etnogeneza, frankovsko–bavarski in avarski vplivi, integracija

Karantanci so bili zgodnj srednjeveško ljudstvo, ki je bilo opredeljeno kot slovansko. Začetki njihove politične organizacije in tudi njihove etnogeneze segajo v drugo četrtino 7. stoletja. Sprva so pri njih prevladovali vzhodni, avarski vplivi, kasneje, po politični podreditvi Bavarcem oz. Frankom, pa so se začeli po sredi 8. stoletja vedno bolj uveljavljati zahodni vplivi. Z odstopitvijo zadnjega kneza Karantancev 828 je bilo konec njihove državnosti, na propad pa je bila posledično obsojena tudi njihova etnična identiteta. Karantanija je bila kot grofija povsem integrirana v frankovsko državo in njen pravni red.

Avtorski izvleček

UDC 949.712»05/08«

ŠTIIH Peter, Phd., Full Professor, University in Ljubljana, Faculty of Arts, Department of History, SI-1000, Ljubljana, Aškerčeva 2, peter.stih@guest.arnes.si

The Carantanians – Early Medieval People between the East and the West

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 61/2007 (135), No. 1–2, pp. 47–58, 63 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Key phrases: Carantanians, ethnogenesis, Frankish-Bavarian and Avar influences, integration

The Carantanians were a Slavic defined people living in the early Middle Ages. Their ethnogenesis, as well as the beginnings of their political organization, date from the second quarter of the 7th century. Initially affected by the Avar influences from the east, in mid-8th century Carantania became politically subjected to the Bavarians and the Franks respectively, which in turn brought about an increasing influence of the west. Deposition of the last Carantanian duke in 828 denoted the end of the Carantanian statehood, and, subsequently, Carantanian ethnic identity. As a margraviate of the Frankish empire, Carantania was fully integrated into the Frankish state and its juridical system.

Author's Abstract

9. marca 2006 je bil v veliki grbovni dvorani koroške deželne hiše v Celovcu predpremiro prikazan igrano–dokumentarni film o zgodovini knežjega kamna. Mesto za takšno prireditev ne bi moglo biti bolje izbrano, saj celovška deželna hiša, v kateri so nekdaj domovali koroški deželni stanovi, danes pa v njej zaseda koroški deželni zbor, na otipljiv način reprezentira tako sedanjo koroško politično avtonomijo kot njeno deželno politično tradicijo. Najstarejši in hkrati najpomembnejši koroški spomenik oblasti in z njo zvezane državnosti, katerega začetki se upravičeno povezujejo z zgodnj srednjeveško kneževino Karantanijo, pa je seveda prav knežji kamen. Ta je bil po stoletju (1905–2005), ki ga je preživel v koroškem deželnem muzeju in po nekajmesečnem postanku v foyerju zgradbe koroške deželne vlade, sedaj znova postavljen v veliko grbovno dvorano celovške deželne hiše, kjer je med 1862, ko je bil prenešen s

* Prispevek je nekoliko razširjena in z znanstvenim apartatom dopolnjena slovenska verzija referata, ki ga je avtor imel na Urania–simpoziju »Die frühmittelalterlichen Völker Europas. Ihr Entstehen und Vergehen« v Grazu, 7. aprila 2006.

Krnskega gradu na Gosposvetskem polju, in 1905 enkrat že domoval. Tako kot v drugi polovici 19. stoletja, je tudi sedaj svoje mesto našel pod znamenito Fromillerjevo fresko iz srede 18. stoletja, ki prikazuje obred ustoličenja koroškega vojvode na knežjem kamnu.¹

Na predpremiere filma, ki si ga je širša javnost lahko ogledala 12. marca 2006 na avstrijski televiziji (ORF 2), je med prominentnimi udeleženci iz javnega življenja izstopal koroški deželni glavar Jörg Haider. Med drugim je naglasil, da bi tudi Avstrija lahko upodobila knežji kamen na svojih kovancih. »S tem bi bil ta pravni spomenik povezan z nacionalno zgodovino, h kateri v resnici spada.«² Misel je jasna: knežji kamen pripada nam, Avstrijcem.

Haiderjeva izjava in sploh vse dogajanje okrog knežjega kamna na Koroškem od njegovega predstavljanja do dokumentarnega filma, ni nič drugega, kot reakcija na slovensko odločitev, da bo knežji kamen od 1. 1. 2007, ko bo Slovenija prevzela Euro, krasil »slovensko« stran kovanca za dva centa. V slovenski zgodovinski zavesti, se pravi v slovenskem zgodovinskem imaginariju, predstavlja namreč Karantanija prvo državo Slovencev in sploh eno od najbolj svetlih točk v drugače bolj nesrečno percipirani nacionalni zgodovini. Posledično je knežji kamen razumljen kot simbol starodavne slovenske državnosti in kot eden najpomembnejših, če že ne kar najpomembnejši simbol slovenske zgodovine.³ Takšno percepcijo več kot odlično ilustrirajo freske v veliki avli slovenskega parlamenta (iz 1958), ki prikazujejo zgodovino Slovencev od naselitve do zmage socialistične revolucije in pa relief zahodnega portala ljubljanske stolnice (iz 1996), ki prikazuje cerkveno zgodovino Slovencev. Da je tako razumljena zgodovina tudi temeljni del slovenske nacionalne ideologije, kaže že dejstvo, da krasita navedeni umetniški deli dve zgradbi, ki simbolizirata najvišjo državno in cerkveno oblast v državi. In čeprav država in cerkev v sodobni slovenski zgodovini po 1945 nista hodili ravno z roko v roki, je vsaj v razumevanju najstarejše nacionalne zgodovine med njima obstajala točka konsenza. Obskurni kuriozum v tem kontekstu je, da je freske v takrat še socialističnem in enopartijskem parlamentu naslikal umetnik (Slavko Pengov), ki je bil pred drugo svetovno vojno najuspešnejši slovenski cerkveni freskant, po njej pa najuspešnejši predstavnik socrealizma.

Ta nekoliko daljši uvod je za našo temo pomemben vsaj iz dveh razlogov. Najprej zato, ker potrjuje že velikokrat opaženo dejstvo, da je aktualnost stare zgodovine odvisna od njenega modernega konteksta. Če tega ni, če stara zgodovina ni postala sodobna zgodovina oziroma celo del aktualne politike, potem v glavnem ne zanima nikogar. Tako je šele, kot je ugotovila predsednica Zgodovinskega društva za Koroško Claudia Fräss-Ehrfeld, »nesenzibilna slovenska uporaba simbola Koroške in Avstrije« zbudila pri nemško govorečemu delu Korošcev iz »trnjulčinega sna« zavest o pomenu Karantanije in knežjega kamna za Koroško.⁴ Če nič drugega, so mnogi na Koroškem šele zaradi slovenske namere po upodobitvi knežjega kamna dojeli, da ta spomenik ni identičen z vojvodskim stolom.

Drugi razlog, zakaj so peripetije okrog knežjega kamna aktualne za temo našega simpozija, pa je, da odlično ilustrirajo, kako moderne predstave opredeljujejo naš pogled na zgodovino in njeno razumevanje. Tako koroško–avstrijska kot slovenska stran razumeta knežji kamen skorajda izključno v nacionalnem kontekstu. Kot nekaj, kar pripada samo »nam« oziroma je del samo ene ali druge nacionalne zgodovine. Ideologija nacionalizma, ki je zaznamovala 19. stoletje nič manj kot industrijska revolucija, ima še danes gigantski vpliv na naše razumevanje zgodovine. Kombinacija romantične politične filozofije na eni strani ter zgodovinopisja in

¹ Gl. npr. Claudia Fräss-Ehrfeld, Der Fürstenstein, v: Geschichtsverein für Kärnten. Programm– erstes Halbjahr 2006, 61 sl.

² <http://www.ktn.gv.at/?siid=33&arid=2654> (marec 2006).

³ Gl. Peter Štih, Poglavlje iz nacionalizirane zgodovine ali O zgodnj srednjeveških začetkih zgodovine Slovencev, v: Mlinaričev zbornik 1, Studia historica Slovenica 5 (2005) 105 sl.

⁴ <http://www.ktn.gv.at/?siid=33&arid=2654> (marec 2006).

primerjalnega jezikoslovja na drugi, je pripeljala do pojmovanja, da so evropski narodi zelo stari in stabilni organizmi, ki svojo vitalnost in tako rekoč nesmrtnost izpričujejo s tem, da že tisočletje in več nespremenjeni kljubujejo viharjem zgodovine. Posledica takšnega pojmovanja je bila strahotna: zgodovini je bil nadet nacionalni korzet, ki jo je retrogradno preoblikoval po predstavah nacionalnih ideologij tako, da si zgodovine zunaj nacionalne uniformiranosti skorajda ne znamo predstavljati. A sodobne raziskave so jasno pokazale, da obstaja med zgodnjiesrednjeveškimi ljudstvi in modernimi narodi bolj navidezna kot dejanska kontinuiteta in da je etničnost v bistvu politična kategorija. Radikalno povedano: etnične identitete človek ne poseja z materinim mlekom, ampak je rezultat političnih procesov in kot taka podvržena stalnim spremembam. Pravzaprav je to zgodba brez konca in etnogeneze so zato vedno odprti procesi, ki se nikoli ne zaključijo, ampak zgolj neprestano transformirajo.⁵ Del te spreminjajoče se zgodbe so seveda tudi Karantanci, ki so bistveno zaznamovali zgodovino vzhodnoalpskega prostora v zgodnjem srednjem veku.

Herwig Wolfram je bil prvi, ki je pred več kot petindvajsetimi leti apliciral sodobna spoznanja etnogenetskih raziskav na karantanske razmere. Njegov komentar *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* iz 1979 zato lahko po pravici štejejo za paradigmatičnega in smer, ki jo je z njim začrtal, se je pokazala za zelo plodovito.⁶ Nenazadnje priča o tem tudi najnovejša in dosedaj najbolj obsežna monografija o Karantancih in Karantaniji, ki jo je pred nekaj leti objavil Hans–Dietrich Kahl.⁷ Ne glede na to, da so številne njegove teze zelo nekovencionalne in tudi sporne in da je marsikje zgodovinsko znanost prignal čez rob njenih spoznavnih zmožnosti, se vendarle tudi njegova obravnava giblje znotraj koordinatnega okvirja, ki ga je vzpostavil Wolframov komentar Konverzije.⁸ K boljšemu poznavanju karantanske zgodovine pa so v zadnjega četrto stoletja veliko prispevala tudi številna, nekatera resnično senzacionalna arheološka odkritja na Koroškem, za katera je v prvi vrsti zaslužen Franz Glaser.⁹ Ta odkritja tudi jasno kažejo na vedno večji pomen, ki ga ima arheologija pri raziskovanju karantanske zgodovine, pri čemer nekateri centralni kraji nekdanje Karantanije kot Krnski grad, Gospa sveta ali pa Možberk, sploh še niso bili ustrezno arheološko raziskani. Na pomen filoloških raziskav za poznavanje karantanske zgodovine pa v zadnjem času najbolj opozarja leta 2002 objavljena monografija Katje Škrubej, ki je na podlagi filološke analize besedišča Brižinskih spomenikov in drugih najstarejših slovenskih tekstov rekonstruirala pravno terminologijo pri Alpkih Slovanih (in s tem tudi pri Karantancih) ter uspela na tej podlagi izluščiti celo nekatere bistvene poteze sodnega postopka.¹⁰ S tem smo dobili dragocen vpogled v del plemenskega

⁵ Gl. npr. Patrick J. Geary, *Mit narodov. Srednjeveški izvori Evrope* (Ljubljana 2005); František Graus, *Kontinuität und Diskontinuität des Bewußtseins nationaler Eigenständigkeit im Mittelalter*, v: isti, *Ausgewählte Aufsätze* (1959–1989), Hg. Hans–Jörg Gilomen, Peter Moraw und Rainer C. Schwinges (Vorträge und Forschungen 55, Stuttgart 2002) 65; Ingo Wiwiorra, *Der Germanenmythos. Konstruktion einer Weltanschauung in der Altertumsforschung des 19. Jahrhunderts* (Darmstadt 2006) 27 sl.

⁶ Herwig Wolfram, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantänien und Pannonien* (Graz 1979). Gl. k temu tudi: isti, *Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit* (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 31, 1995).

⁷ Hans–Dietrich Kahl, *Der Staat der Karantanen. Fakten, Thesen und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum (7.–9. Jh.) / Država Karantancev. Dejstva, teze in vprašanja o zgodnji slovanski državni tvorbi v vzhodnoalpskem prostoru (7.–9. stol.)* (Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze. Dopolnilni zvezek / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese. Ergänzungsband, izd./Hg. Rajko Bratož, Situla supplementum 39, – Razprave SAZU I/20, Ljubljana 2002).

⁸ Gl. Peter Štih, *Glose k novi monografiji o Karantaniji*, v: *Zgodovinski časopis* 58 (2004) 467 sl.

⁹ Prim. Paul Gleirscher, *Karantanien. Das slawische Kärnten* (Klagenfurt 2000).

¹⁰ Katja Škrubej, »Ritus gentis« Slovanov v vzhodnih Alpah. Model rekonstrukcije pravnih razmerij na podlagi

prava, ki je v oralnih družbah, kakršna je bila tudi karantanska, skrajno težko oprijemljivo, saj je funkcioniralo na ravni običajev in ni bilo kodificirano.

Leta 870 v Salzburgu nastala *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, ki prinaša v svojem znamenitem 4. poglavju temeljne in najstarejše vesti o Karantancih, uporablja v zvezi z njimi pojme kot so: »Slovani, ki se imenujejo Karantanci« (*Sclavi, qui dicuntur Quarantani*), »knez tega ljudstva [i. e. Karantancev]« (*dux gentis illius*) oziroma »knez Karantancev« (*dux Carantanorum*).¹¹ Tričetrto stoletja starejši Pavel Diakon pa ve povedati, da živi v Karantaniji »slovansko ljudstvo« (*gens Sclavorum*).¹² Zgodnjesrednjeveški pisci so torej v Karantancih videli slovansko ljudstvo (*gens*), ki mu je načeloval poseben knez (*dux*) in ki je imelo posebno etnično identiteto, izraženo v njihovem imenu. Njihova terminologija nam jasno priča, da so v njih videli posebno politično in etnično entiteto. Etnično ime (etnonim) Karantanci je bilo izpeljano iz pokrajinskega imena (horonim) Karantanija, s katerim so, kot to kaže Pavel Diakon, razumeli politično organiziran teritorij.¹³ Prvotno pa je to ime kot toponim *Caranta* ali *Carenta*, ki je predslavonskega izvora, pokrivalo precej manjši prostor in je bilo zvezano z območjem Gospostvetskega polja in/ali Šenturške gore, ki se 983 prvič omenja kot *mons Carentanus*.¹⁴ Tu je stal tudi Krnski grad, oziroma *Carentanum, curtis Corontana, civitas Carentana*, kot se omenja v 9. in 10. stoletju¹⁵ in nenazadnje je v tem prostoru stala v tistem času najpomembnejša koroška cerkev *ecclesia sanctae Mariae ad Carantanam*, ki jo je v okviru karantanskega misijona kmalu po sredi 8. stoletja posvetil Modest.¹⁶ Na Krnskem gradu, kjer je kralj Arnulf leta 888 praznoval Božič in ki se slabih sto let kasneje omenja kot *sedes regalis*,¹⁷ je stal tudi z obredom ustoličevanja povezan knežji kamen, pri čemer pa je to dokumentirano šele za čas od poznega 13. stoletja naprej.¹⁸ Krnski grad se nam tako kaže kot centralni kraj karantanske kneževine in kot sedež karantanskega kneza: kot v številnih podobnih primerih, se je tudi tu karantansko ime razširilo iz svojega političnega centra¹⁹ in najprej kot horonim *Carantanum* pokrilo prostor, ki mu je vladal knez iz *Carante*/Krnskega gradu, v naslednjem koraku pa je bil iz njega izpeljan etnonim *Carantani*, ki je označeval njegove prebivalce in ki

najstarejšega jezikovnega gradiva (Ljubljana 2002); ista, Rekonstrukcija najstarejšega sodnega postopka pri prednikih Slovencev, v: Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete 63 (2003) 399 sl.

¹¹ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (ed. Fritz Lošek, MGH Studien und Texte 15, Hannover 1997) c. 3, 4.

¹² Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* (ed. Georg Waitz, MGH Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum 48, Hannoverae 1878) V 22.

¹³ Gl. Klaus Bertels, *Carantania. Beobachtungen zur politisch-geographischen Terminologie und zur Geschichte des Landes und seiner Bevölkerung im frühen Mittelalter*, v: *Carinthia I* 177 (1987) 107 sl.; Harald Krahwinkler, *Ausgewählte Slaven-Ethnonyme und ihre historische Deutung*, v: Rajko Bratož (izd./Hg.), *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese I* (Situla 39– Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti I/18, Ljubljana 2000) 414.

¹⁴ Kahl, *Staat der Karantanen* (kot v op. 7) 67 sl.

¹⁵ Gl. Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa. Serie A. Lateinische Namen bis 900, Bd. II/7 (Wiesbaden 1982) s. v. *Carantania*, 305 sl.; Herwig Wolfram, *Salzburg, Bayern, Österreich* (kot v op. 6) 73 f.; Hans-Dietrich Kahl, *Die Karolingerpfalz Karnburg, v: Personen der Geschichte– Geschichte der Personen. Studien zur Kreuzzugs-, Sozial- und Bildungsgeschichte. Festschrift für Rainer C. Schwinges* (Hg. Christian Hesse, Beat Immenhauser, Oliver Landolt, Barbara Studer, Basel 2003) 367 sl.

¹⁶ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (kot v op. 11) c. 5.

¹⁷ Annales Fuldenses (Neubearb. Reinhold Rau, *Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte* 3, *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters* 7, Darmstadt 1992, 148) ad a. 888; *Die Urkunden Otto des II.* (ed. Theodor Sickel, MGH Diplomata regum et imperatorum Germaniae II/1, München 1980) št. 292.

¹⁸ Prim. npr. Andrej Pleterski, *Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov* (Zbirka Zgodovinskega časopisa 17, 1997) 3 sl.; Hans-Dietrich Kahl, *Akzente zur Fürstensteinfrage*, v: Axel Huber (Hg.), *Der Kärntner Fürstenstein im europäischen Vergleich* (Gmünd/Kärnten 1997) 226 sl.

¹⁹ Gl. Štih, *Glose* (kot v op. 8) 477 sl. nasproti Kahl, *Staat der Karantanen* (kot v op. 7) 160 sl., ki meni, da je bil sedež karantanskega kneza v Možberku (Moosburg).

ga je razumeti kot »ljudje iz Carante« ali »pripadajoči h Caranti«.²⁰ Razvoj terminologije, ki je šel od *Caranta* preko *Carantanum* do *Carantani*, je tako jasen jezikovni indic političnega in etničnega procesa, ki je zajel koroški prostor po koncu antike in po koncu z njo zvezane provincialne ureditve.

Začetki tega procesa političnega in etničnega preslojevanja so povezani s slovansko naselitvijo v porečja vzhodnalpskih rek konec 6. stoletja, ki je zajelo tudi koroški prostor. Skromne, a zato toliko bolj dragocene vesti, ki jih imamo o teh prelomnih dogodkih prinaša Pavel Diakon, Langobard, doma iz Čedad v bližnji Furlaniji.²¹ Iz njih lahko razberemo, da je koroški prostor v očeh zunanjih opazovalcev kmalu po 590 že veljal za slovansko pokrajino (*Sclavorum provincia*), da je z ozirom na spopade, ki so jih v dolini koroške Drave imeli Slovani z Bavarci, pri tej slovanski naselitvi verjetno šlo za vojaško zasedbo temu primerno organiziranih Slovanov in da so pri tem določeno, če ne odločilno vlogo imeli Avari. Vojaška pomoč avarskega kagana Slovanom v drugem spopadu z Bavarci, ki se je zgodil okrog 595 in v kateri so Bavarci utrpeli izgube, merjene z velikostjo plemenske vojske, je bila jasna demonstracija moči, ki ni puščala dvoma o pripadnosti dravske doline v avarsko sfero oblasti.²²

Prebivalstvo, na katerega so ob svojem prihodu na ozemlje nekdanje rimske province Norik naletele slovanske skupine in njihovi avarski gospodarji, je bilo po svojem izvoru zelo pestro. Provincialni Romani so bili konglomerat ilirskih in keltskih drobcev, italjskih kolonistov in vojaških veteranov. Nanje so se v pozni antiki usedle še germanske skupine, zlasti Vzhodni Goti, katerih vladavina pa v bistvu ni pomenila nič drugega kot nadaljevanje antične tradicije in rimske državnosti na noriških tleh. Toda Slovani med njimi niso delali razlik: za njih so bili ti romanski in romanizirani staroselci zgolj in samo Vlahi. Tisti, ki niso zbežali v Italijo ali npr. na Salzburško, kamor so nemara zanesli tudi kult noriškega mučenca Maksimiljana Celejanskega,²³ so se morali sprijazniti z novimi razmerami in novimi prišleki in so bili sčasoma integrirani v novo družbeno in politično stvarnost.²⁴ Z novimi gospodarji pa so prišli v prostor antične tradicije in kulture tako močni vplivi z vzhoda, da so ga spremenili skoraj do neprepoznavnosti. Uveljavljati se je začela nova jezikovna identiteta, ki se je v koroškem (in širšem) prostoru ohranila vse do danes. Krščanstvo je izpodrinila poganska paradigma,

²⁰ Eberhard Kranzmayer, Ortsnamenbuch von Kärnten 1. Die Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel der Namen (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 50, Klagenfurt 1956) 22 sl.; Krahwinkel, Ausgewählte Slaven–Ethnonyme (kot v op. 13) 415.

²¹ Paulus Diaconus, Historia Langobardorum (kot v op. 12) IV 7, IV 10, IV 39. Gl. k temu Bertels, Carantania (kot v op. 13) 92 sl.

²² Gl. Gleirscher, Karantanien (kot v op. 9) 20 sl.; Sabine Ladstätter, Von Noricum Mediterraneum zur Provincia Sclavorum. Die Kontinuitätsfrage aus archäologischer Sicht, v: Bratož, Slovenija in sosednje dežele 1 (kot v op. 13) 219 sl.; Erik Szameit, Kärnten und die Slaven, v: Karl Anderwald, Peter Karpf, Hellwig Valentin (Hg.), Kärntner Jahrbuch für Politik – 2000 (Klagenfurt 2000) 71 sl.; isti., Zum archäologischen Bild der frühen Slaven in Österreich. Mit Fragen zur ethnischen Bestimmung karolingerzeitlicher Gräberfelder im Ostalpenraum, v: Bratož, Slovenija in sosednje dežele 1 (kot v op. 13) 507 sl.; Wolfgang Fritze, Zur Bedeutung der Awaren für die slawische Ausdehnungsbewegung im frühen Mittelalter, v: Zeitschrift für Ostforschung 28 (1979) 537 sl.; Walter Pohl, Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr. (München 1988) 147 sl.

²³ Gl. Rajko Bratož, Il cristianesimo aquileiese prima di Costantino (Ricerche per la storia della Chiesa in Friuli 2, Udine–Gorizia 1999) 247; Peter Štih, Istra v času nastanka koprskе škofije, v: Prispevki z mednarodne znanstvene konference 1400. letnica koprskе škofije in omembe Slovanov v Istri (Acta Histriae 9/1, 2001) 19 sl.

²⁴ Gl. Peter Štih, Ob naselitvi Slovanov vse pobito?, v: Stane Granda, Barbara Šatej (ur.), Množične smrti na Slovenskem. Zbornik referatov 29. zborovanja slovenskih zgodovinarjev (Ljubljana 1999) 79 sl.; isti., Ozemlje Slovenije v zgodnjem srednjem veku. Osnovne poteze zgodovinskega razvoja od začetka 6. do konca 9. stoletja (Ljubljana 2001) 19 sl.; Rajko Bratož, Gli inizi dell'etnogenesi slovena. Fatti, tesi e ipotesi relativi al periodo di transizione dall'età antica al medioevo nel territorio situato tra l'Adriatico e il Danubio, v: Andrea Tilatti (a cura di), La cristianizzazione degli Slavi nell'arco alpino orientale (secoli VI–IX) (Gorizia 2005) 154 sl.

ki jo tako odlično ponazarja glava s tremi obrazi iz St. Martina am Silberberg.²⁵ Z zamrtjem višinskih naselbin, od katerih je bila najbolj reprezentativna tista na Junski gori (Hemmaberg) v Podjuni, se je spremenila poselitvena podoba pokrajine.²⁶ Antično gospodarstvo, katerega uspešnost je simboliziralo noriško železo, so zamenjale oblike in orodja, ki so nedvomno pomenila korak nazaj.²⁷ Spremenila se je organizacija družbe in oblasti, pri čemer je ravno tu najtežje razločevati med slovanskimi in avarskimi tradicijami in institucijami. Bani, župani, Hrvati, ki so na Koroškem pustili presenetljivo močne sledove, kot tudi enigmatični kosezi, so pojmi, ki jih običajno povezujemo s slovanskim kontekstom. Toda povsem možno je, da so prvotno bili del avarske ureditve.²⁸ Skratka, pojem *Sclavorum provincia*, v katerega se je transformiral koroški prostor, je subsumiral vse te spremembe in na nekdanj noriških tleh je bilo tako šele okrog leta 600 konec antike. Za tisto, kar je preživelo od te dediščine, pa gre v prvi vrsti zasluga staroselcem: ti niso bili samo nosilci kontinuitete, ampak tudi posredniki antičnih tradicij slovanskim novoselcem.²⁹

Prvi konkretniji obrisi samostojne politične organizacije na prostoru nastajajoče Karantanije so otipljivi okrog leta 630, ko se med Bavarsko in langobardsko Italijo omenja posebna marka Vinedov (*marca Vinedorum*) s knezom Valukom (*Wallucus dux Vinedorum*) na čelu.³⁰ Zrasti in uveljaviti se je morala iz bojov s sosednjimi Bavarci, furlanskimi Langobardi in še zlasti z njihovimi gospodarji – Avari. S prvimi so se koroški Slovani zadnjič uspešno spopadli okrog leta 610 na območju Lienza.³¹ Drugi so uspeli enkrat pred 625 zasesti »slovansko pokrajino, ki se imenuje Zilja, vse do kraja Megvarje« (*Sclavorum regionem quae Zellia appellatur usque ad locum qui Medaria dicitur*).³² Pod kontrolo furlanskih Langobardov je tedaj prišla pomembna povezava s severom po Kanalski dolini vse do današnje avstrijsko-italijanske meje pri Vratih in tamkajšnji Slovani so nato še več kot sto let plačevali poseben tribut (*pensio*) vojvodom v Čedadu; ta obmejni prostor pa je še v listini cesarja Ludvika Pobožnega

²⁵ Gl. Hans–Dietrich Kahl, *Der Millstätter Domitian. Abklopfen einer problematischen Klosterüberlieferung zur Missionierung der Alpenslawen Oberkärntens* (Vorträge und Forschungen Sonderband 46, Stuttgart 1999) 49 sl.; isti, *Staat der Karantanen* (kot v op. 7) 222 sl.; isti, *Kultbilder im Vorchristlichen Slawentum. Sondierungsgänge an Hand eines Marmorfragments aus Kärnten mit Ausblicken auf den Quellenwert von Schriftzeugnissen des 8.–12. Jh.*, v: *Studia mythologica Slavica* 8 (2005) 9 sl.

²⁶ Prim. Gleirscher, *Karantanien* (kot v op. 9) 43 sl.; Slavko Ciglenečki, *Archeological investigations of the decline of the antiquity in Slovenia*, v: Bratož, *Slovenija in sosednje dežele* 1 (kot v op. 13) 119 sl.; Franz Glaser, *Der Untergang der Antike und ihr Nachleben in Noricum*, v: Bratož, *Slovenija in sosednje dežele* 1 (kot v op. 13) 199 sl.; Mitja Guštin (izd.), *Zgodnji Slovani / Die frühen Slawen* (Ljubljana 2002).

²⁷ Kahl, *Staat der Karantanen* (kot v op. 7) 292 sl.

²⁸ Gl. Sergij Vilfan, *Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941* (Grazer Rechts– und Staatswissenschaftliche Studien 21) 35 sl.; Pohl, *Awaren* (kot v op. 22) 261 sl.; Wolfram, *Salzburg, Bayern, Österreich* (kot v op. 6) 50 sl.; Peter Štih, *Strukture današnjega slovenskega prostora v zgodnjem srednjem veku*, v: Bratož, *Slovenija in sosednje dežele* 1 (kot v op. 13) 375 sl.; Bogo Grafenauer, *Karantanija. Izbrane razprave in članki* (Ljubljana 2000) 102 sl.; Kahl, *Staat der Karantanen* (kot v op. 7) 171 sl. (gl. k temu Štih, *Glose* (kot v op. 8) 478 sl.).

²⁹ Gl. nazadnje Bratož, *Gli inizi* (kot v op. 24) 163 sl.

³⁰ Fredegar, *Chronicae* (Quellen zur Geschichte des 7. und 8. Jahrhunderts. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters 4a, Darmstadt 1994, 243) IV 72. Gl. k temu Ludmil Hauptmann, *Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des sechsten Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten*, v: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 36 (1915) 245 sl.; Bogo Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev* (Dela SAZU I/7, Ljubljana 1952) 472; Milko Kos, *O bolgarskem knezu Alcioku in slovenskem knezu Valuku*, v: isti, *Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave* (Ljubljana 1985) 145 sl.; Bertels, *Carantania* (kot v op. 13) 104 sl.; Pohl, *Awaren* (kot v op. 22) 268 sl.

³¹ Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* (kot v op. 12) IV 39. K vprašanju datacije v čas okrog 610 ali okrog 626 gl. Milko Kos, *K poročilu Pavla Diakona o Slovincih*, v: isti, *Izbrane razprave* (kot v op. 30) 165 sl.; Pohl, *Awaren* (kot v op. 22) 239 in op. 19; Wolfram, *Salzburg, Bayern, Österreich* (kot v op. 6) 39 in op. 149.

³² Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* (kot v op. 12) IV 38.

za oglejskega patriarha Maksencija iz 824 označen kot *fines Scлавинie*, kot meje Sklavinije.³³ Langobardi so se proti Alpskim Slovanom uspešno bojevali tudi leta 631 v okviru velike, a v končni fazi neuspešne vojaške kampanije frankovskega kralja Dagoberta I. proti Samu.³⁴ Ta Frank se je 623 pridružil uporu srednjeevropskih Slovanov proti Avarom in zdi se, da so na nek pobliže nepoznan način v njem sodelovali tudi Slovani koroškega prostora.³⁵ Vsekakor nam epizoda bolgarskih ubežnikov, ki so okrog 631/32 našli zatočišče na oblastnem prostoru kneza Valuka,³⁶ kaže, da so se njegovi Slovani (in ostalo prebivalstvo prostora) do takrat že uspeli otresti gospostva avarskega kagana, katerega moč je s porazom pred Konstantinoplom 626 skopnela za dalj časa, in hkrati uveljaviti svojo neodvisnost tudi nasproti zahodnim sosedom.

Politično in oblastno–strukturno se položaj Valukovih Slovanov v bistvu ni razlikoval od položaja Borutovih Karantancev in začetke Karantanije kot posebne državne tvorbe ter hkrati začetke oblikovanja Karantancev kot posebnega zgodnj srednjeveškega ljudstva (*gens*), je zato potrebno iskati prav tu, v času po koncu avarske oblasti, kar je sploh značilnost vseh slovanskih etnogenez na tleh Avarije.³⁷ So pa bile seveda potrebne še približno dve, tri ali nemara celo štiri generacije, da je etnogenetski razvoj v odročnem geografskem okrožju alpskih dolin Drave, Mure in zgornje Aniže pripeljal do uveljavitve posebnega etničnega imena Karantancev.³⁸ Začetki zgodovine Karantancev tako še enkrat več kažejo, kako so etnogeneze pravzaprav politični procesi. In kakor je bil politično–oblastni okvir predpogoj za oblikovanje posebne karantanske etnične identitete, tako je njegova ukinitve z odstavitvijo zadnjega karantanskega kneza 828 povzročila tudi njen zaton.³⁹

Etnogeneza Karantancev je bila vsekakor zaključena pred 740, ko stopijo v za njih prelomnih okoliščinah pod svojim knezom Borutom jasno v zgodovino. Karantanski *gens*, kateremu je njegov vladajoči sloj s svoji jezikom, ureditvijo, tradicijami ipd., dajali pečat slovanskega ljudstva, je tako kot ostala zgodnj srednjeveška ljudstva imel polietnične korenine. V novo skupnost se je zlil iz staroselskega romanskega oz. romaniziranega prebivalstva koroškega prostora, novoselskih Slovanov, Hrvatov (v kolikor je res šlo za etnično skupino in ne družbeni sloj) in nemara tudi Dudlebov, izključiti pa ni niti avarskih, bolgarskih in germanskih drobcev.⁴⁰ Preslojevanje in homogenizacijo teh različnih substratov je generiralo dejstvo, da so Karantanci funkcionirali kot politična in pravna skupnost. To je afirmativno delovalo tudi na jezikovno in kulturno poenotenje. Pri tem ne bomo verjetno nikoli (iz)vedeli, v kolikšni meri je uspela slovanščina izpodriniti ostale idiome v Karantaniji. Vendar ne more biti dvoma, da

³³ Engelbert Mühlbacher, Vincenzo Joppi, Unedirte Diplome aus Aquileja (799–1082), v: Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 1 (1880) št. 5 (str. 283 sl.). Za *regio Zellia* in *locus Medaria* (*Meclaria*) gl.: Bertels, Carantania (kot v op. 13) 99 sl.; Hans Krawarik, Zu frühen Besiedlung der »Regio Zellia«, v: Carinthia I 186 (1996) 463 sl.

³⁴ Fredegar, *Chronicae* (kot v op. 30) IV 68. Gl. Grafenauer, Ustoličevanje (kot v op. 30) 472 sl.; Harald Krahwinkel, Friaul im Frühmittelalter. Geschichte einer Region vom Ende des fünften bis zum Ende des zehnten Jahrhunderts (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 30, Wien–Köln–Weimar 1992) 46.

³⁵ Gl. Hauptmann, Politische Umwälzungen (kot v op. 30) 245 sl.; Grafenauer, Ustoličevanje (kot v op. 30) 474; Bertels, Carantania (kot v op. 13) 103 sl.; Pohl, Awaren (kot v op. 22) 256 sl., zlasti 259.

³⁶ Fredegar, *Chronicae* (kot v op. 30) IV 72.

³⁷ Prim. Peter Štih, Državne tvorbe v srednjem veku na slovenskem ozemlju, v: Od držav na Slovenskem do slovenske države (Kočevje 2004) 14 sl.

³⁸ Herwig Wolfram, Karantanija med vzhodom in zahodom, v: Zgodovinski časopis 45 (1991) 178 sl.; Krahwinkel, Ausgewählte Slaven–Ethnonyme (kot v op. 13) 415.

³⁹ Kahl, Staat der Karantanen (kot v op. 7) 401 sl.; Peter Štih, Die Alpenslawen und ihre Nachbarn: Von der Konfrontation zur Integration, v: Studia historica Slovenica 4 (2004) 16 sl.

⁴⁰ Wolfram, *Conversio* (kot v op. 6) 89; isti, Salzburg, Bayern, Österreich (kot v op. 6) 50 sl.; Peter Štih, Plemenske in državne tvorbe zgodnjega srednjega veka na slovanskem naseljitvenem prostoru v Vzhodnih Alpah, v: Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994) (Razprave SAZU I/17, Ljubljana 1995) 25 sl.; Kahl, Staat der Karantanen (kot v op. 7) 79 sl.

je kot jezik oblasti morala imeti prevladujoče mesto, in da jo je prav to delalo atraktivno: z njo je bila namreč povezana možnost socialnega vzpona.⁴¹

Sledi teh kulturnih razmerij in transformacij, ki so opredeljevale karantansko družbo se, kot se zdi, zrcalijo v moških grobovih z avarskimi pasnimi garniturami in merovinškim orožjem, ki jih je pripisati pripadnikom karantanskega vladajočega sloja.⁴² Najbolj reprezentativen med njimi je grob iz Grabalje vasi v bližini Klopinskega jezera. Datiran je v prva desetletja 8. stoletja in s tem v čas predborutovske Karantanije, ki ga zaznamuje tudi zaključek karantanske etnogeneze. Avarska pasna garnitura, ki pa mogoče izvira iz neke bizantinske ali italijanske delavnice, in ki je pri Avarih označevala rang njenega nosilca, združuje skupaj s pripadajočo solnico, merovinškim dolgim mečem in ostrogo, avarske in frankovsko-bavarske elemente. Ti izjemni grobni pridatki na svoj način znova kažejo na pomen vzhodnih in zahodnih tradicij pri Karantancih in hkrati odlikavajo elemente, s katerimi je njihov nosilec izkazoval svojo reprezentativnost in uveljavljal enakopravnost (enakovrednost) v razmerju do svojih langobardskih, bavarskih in avarskih pandanov.⁴³ Umrl iz Grabalje vasi je torej bil mečenosec, konjenik (ki je že prevzel »zahodno« tehniko jahanja z ostrogami) ter oblastnik in njegov socialni status je moral biti visok. Nekateri celo domnevajo, da ti grobni pridatki predstavljajo »uniformo« karantanskega bana,⁴⁴ vendar tako decidiranega zaključka iz konkretnih arheoloških najdb ni mogoče iztisniti.

Podreditev Bavarcem oz. Frankom, ki se je zgodila okrog 743–745, je za Karantance v političnem in kulturnem oziru pomenila priključitev na Zahod. Ena od posledic teh prelomnih dejanj je bil tudi zaton avarskih vplivov v karantanski družbi. Po ugotovitvah arheologov ni namreč v Karantaniji nobenih avarskih predmetov, ki bi nujno datirali v čas po 770.⁴⁵ Ta ugotovitev dobro korespondira s politično situacijo v Karantaniji, kjer je po smrti kneza Hotimirja 769 oblast prevzela protikrščanska in protibavarska poganska opozicija, ki bi podporo lahko iskala (tudi oz. predvsem) na avarskem vzhodu. Šele direktna vojaška intervencija bavarskega vojvode Tasila III. leta 772 je vzpostavila staro stanje in še povečala bavarski vpliv v Karantaniji, ki se je kazal zlasti v okrepljenem misijonu Salzburga v Karantaniji.⁴⁶ V tem času pa je bil zelo verjetno ustanovljen tudi samostan v Molzbichlu pri Spittalu, ki ni samo daleč najstarejši samostan na Koroškem, ampak v celotnem slovanskem svetu nasploh.⁴⁷ Ni mogoče

⁴¹ K vprašanju ali so večino prebivalstva v Karantaniji tvorili Slovani ali pa morda romanski staroselci gl. nazadnje Bratož, Gli inizi (kot v op. 24) 166 sl.

⁴² Gl. Gleirscher, Karantanien (kot v op. 9) 118 sl.

⁴³ Erik Szameit, Das frühmittelalterliche Grab von Grabelsdorf bei St. Kanzian am Klopeinersee, Kärnten, v: *Archeologia Austriaca* 77 (1993) 213 sl.; isti, Karantanien im Spannungsfeld zwischen Awaren und Baiern, v: Wilhelm Richard Baier, Diether Kramer (Hg.), *Karantanien. Mutter von Kärnten und Steiermark* (Studia Carinthiaca 22, Klagenfurt/Celovec–Ljubljana/Laibach–Wien/Dunaj 2003) 49 sl.; Paul Gleirscher, Neues zum Gracarca-Friedhof über Grabelsdorf. Gracarca–Bericht 2, v: *Carinthia* I 186 (1996) 11 sl.; isti, Ein karantanischer Adelsfriedhof über Grabelsdorf, v: Franz Nikolasch (Hg.), *Symposium zur Geschichte von Millstatt und Kärnten* (2005) 56 sl.; Kurt Karpf, Frühmittelalterliche Kunst Karantiens, v: Franz Glaser (Hg.) *Kelten, Römer, Karantanen* (Klagenfurt 1998) 172 sl.

⁴⁴ Hans–Dietrich Kahl, Das Fürstentum Karantanien und die Anfänge seiner Christianisierung, v: Günther Hödl, Johannes Grabmayer (Hg.), *Karantanien und der Alpen–Adria–Raum im Frühmittelalter* (2. St. Weiter Historikergespräche, Wien–Köln–Weimar 1993) 49; isti, Staat der Karantanen (kot v op. 7) 176; Gleirscher, Gracarca–Bericht 2 (kot v op. 43) 28.

⁴⁵ Gleirscher, Gracarca–Bericht 2 (kot v op. 43) 28; isti, Karantanien (kot v op. 9) 118.

⁴⁶ S. Wolfram, Salzburg, Bayern, Österreich (kot v op. 6) 283 sl.; Joachim Jahn, *Ducatus Baiuvariorum. Das bairische Herzogtum der Agilolfinger* (Monographien zur Geschichte des Mittelalters 35, Stuttgart 1991) 471 sl.; Heinz Dopsch, Salzburg als Missions– und Kirchenzentrum, v: Bratož, Slovenija in sosednje dežele 2 (kot v op. 13) 671 sl.

⁴⁷ Franz Glaser, Das Münster in Molzbichl, das älteste Kloster Kärntens, v: *Carinthia* I 179 (1989) 99 sl.; Kurt Karpf, Das Kloster Molzbichl–Ein Missionszentrum des 8. Jahrhunderts in Karantanien, v: *Carinthia* I 179 (1989) 125 sl.; Karl Amon, (Hg.), *Der heilige Nonnosus von Molzbichl* (Das Kärntner Landesarchiv 27, Klagenfurt 2001).

izključiti – vendar tudi dokazati ne – možnosti, da je prav tu bila zibelka kasnejših Brižinskih spomenikov.⁴⁸

Sploh je bilo pokristjanjevanje glavni in najbolj transparenten instrument integracije poganskih ljudstev. Vključitev v skupnost kristjanov je pomenila prevzem temeljnih etičnih podlag za skupno življenje in pokristjanjenje zato ni bilo samo versko dejanje ampak tudi sredstvo politike.⁴⁹ Bistveno za njegovo uspešnost je bilo »pokristjanjevanje od zgoraj«. Spreobrniti je bilo potrebno družbeno in politično elito, znotraj katere je bil plemenski knez centralna figura. V frankovskih očeh je veljalo neko ljudstvo za spreobrnjeno v trenutku, ko je njen vladar sprejel krščansko vero. S tega gledišča so bili Karantanci prvo spreobrnjeno slovansko ljudstvo, saj sta karantanska kneza Gorazd in Hotimir sprejela krščanstvo že okrog srede 8. stoletja.⁵⁰ Pri tem nove vere ni bilo mogoče širiti, ne da bi bili vsaj temeljni verski obrazci prevedeni v domač jezik. Na tak način je začela pri Karantancih kot prvemu slovanskemu ljudstvu nastajati krščanska terminologija, za katero ni izključiti, da je našla pot tudi v starocerkvenoslovanščino in misijonsko delovanje Konstantina in Metoda.⁵¹ Pokristjanjevanje Karantancev je tako imelo nadregionalni pomen.

Vzporedno z duhovno in kulturno integracijo – ta se je kazala tudi v gradnji bogato okrašenih lastniških cerkva karantanskega vladajočega sloja, ki mu je umetnost služila kot izraz reprezentance in lojalnosti⁵² – je potekala tudi politična integracija Karantancev v bavarsko oz. frankovsko politično sfero. Tu se je glavni premik zgodil s tem, da je frankovski kralj – izpričano ob postavitvi Gorazda in Hotimirja za kneza – dobil pravico *soodločanja* pri postavitvi novega kneza Karantancev, ki so postali dolžni tudi vojaško pomagati novim (nad)oblastnikom.⁵³ To je seveda pomenilo veliko spremembo gentilne ureditve Karantancev, katere del je bila tudi stara sakralna struktura, ki jo je izpodrivala nova vera. Karantanci so bili tako med prvimi, pri katerih se je že sredi 8. stoletja uveljavil ustavni model, ki je povezal gentilno ureditev z oblastjo frankovskega vladarja; model, ki je bil nato v 9. stoletju splošno razširjen na vzhodni in jugovzhodni frankovski meji.

Še bolj radikalen poseg v gentilno ureditev Karantancev so predstavljali dogodki leta 828. Štirideset let potem, ko so Bavarci 788 z odstavitvijo Tasila III. izgubili svojega zadnjega

⁴⁸ Andrej Pleterski, Arheologija in nastanek Brižinskih spomenikov, v: Zbornik Brižinski spomeniki (Dela SAZU II/45, 1996) 27 sl.

⁴⁹ Prim. Patrick Geary, Die Bedeutung von Religion und Bekehrung im frühen Mittelalter, v: Dieter Geuenich (Hg.), Die Franken und die Alemannen bis zur »Schlacht von Zülpih« (496/97) (Reallexikon der Germanischen Altertumskunde Erg. Bd. 19, Berlin–New York 1998) 438 sl.; Martin Kaufhold, Europas Norden im Mittelalter. Die Integration Skandinaviens in das christliche Europa (9.–13. Jh.) (Darmstadt 2001) 38 sl.

⁵⁰ Gl. Hans–Dietrich Kahl, Virgil und die Salzburger Slawenmission, v: Heinz Dopsch, Roswitha Juffinger (Hg.), Virgil von Salzburg. Missionar und Gelehrter. Beiträge des Internationalen Symposiums vom 21.–24. September 1984 in der Salzburger Residenz (Salzburg 1985) 112 sl.; Wolfram, Salzburg Bayern, Österreich (kot v op. 6) 280 sl.

⁵¹ Ivan Grafenauer, Karoliška kateheza ter izvor Brižinskih spomenikov in Čina nad' isповѣдаjaštiim' se (Razprave znanstvenega društva v Ljubljani 13/2, 1936) 38 sl.; Bogo Grafenauer, Zgodovinarjeva paralegomena k novi izdaji Freisinških spomenikov, v: Časopis za zgodovino in narodopisje n. v. 5 (1969) 148 sl.; Christian Hannick, Die Freisinger Denkmäler innerhalb der Entwicklung des slawischen christlichen Wortschatzes, v: Zbornik Brižinski spomeniki (Dela SAZU II/45, Ljubljana 1996) 239 sl.

⁵² Kurt Karpf, Repräsentation und Kirchenbau. Zur Ausstattung karantanischer Eigenkirchen im 8./9. Jahrhundert, v: Bratož, Slovenija in sosednje dežele 2 (kot v op. 13) 711 sl.

⁵³ Conversio Bagoariorum et Carantanorum (kot v op. 11) c. 4; Štih, Strukture (kot v op. 28) 384 in op. 178; isti, Državne tvorbe (kot v op. 37) 36 sl. Če so s *Sclavi* v Annales Mettenses (ed. Georg Heinrich Pertz, MGH Scriptores I, Stuttgart 1976) 327 sl.) ad a. 743 res mišljeni Karantanci, kot je *communis opinio*, je njihova udeležba v bavarski vojski izpričana že v bitki med Franki in Bavarci ob Lechu 743. K tej bitki gl. Wilhelm Störmer, Früher Adel. Studien zur politischen Führungsschicht im fränkisch–deutschen Reich vom 8. bis 11. Jahrhundert 1 (Monographien zur Geschichte des Mittelalters 6/I, Stuttgart 1973) 167 sl.

plemenskega kneza,⁵⁴ je enaka usoda doletela tudi Karantance.⁵⁵ Njihovega zadnjega kneza – v njegovem imenu Etgar bi se lahko zrcalile anglosaške misijonske tradicije in bi lahko bil identičen z ustanoviteljem cerkve v St. Peter am Bichl na zahodnem obrobju Šenturške gore, ki je nosil dvojno ime *Otker–Radozlav*⁵⁶ – je zamenjal frankovski, iz Bavarske izvirajoči grof. Zamenjava gentilne ureditve z grofovsko je pomenila konec karantanske državnosti in s tem izgubo politične identitete ter strukturno in institucionalno najpomembnejšo integracijo Karantancev v frankovsko državo; to je po pomenu povsem upravičeno primerjati s preoblikovanjem federatske države v rimsko provinco.⁵⁷ Veljavnost bavarsko–frankovskega prava se je razširila tudi v Karantanijo in Bavarci, ki so v ta prostor sprva prihajali kot misijonarji in nato zemljiški posestniki, so sedaj kot grofje postali še osrednji nosilci oblasti. Intenzivne integracijske procese, katerim so bili podvrženi Karantanci v 9. stoletju, dodatno osvetljujejo prvi podatki o rodbinskih povezavah frankovsko–bavarske aristokracije s karantanskim plemstvom.⁵⁸

Kneževina Karantancev je torej predstavljala prvo in s tem najstarejšo zgodnjesrednjeveško državno organizacijo vzhodnoalpskega prostora. In tudi primerjava z ostalimi slovanskimi ljudstvi na vzhodni frankovski meji od spodnje Labe do češkega in moravskega prostora kaže, da je razvoj v Karantaniji v marsikaterem pogledu prehiteval za dve do tri generacije in da so nekateri pojavi, ki so se tikali njihove državno–oblastne organizacije in ki so bili v 9. stoletju splošno razširjeni med slovanskimi klientelnimi kneževinami na vzhodni in jugovzhodni meji frankovske države, prvič dokumentirani prav pri Karantancih.⁵⁹ Razlogov za takšen zgodnejši in hitrejši razvoj v Karantaniji je bilo verjetno več. Pri tem je računati, da je določeno vlogo imel tudi njen položaj v geografsko zaprtem in s tem izoliranim alpskem prostoru, ki se je hkrati nahajal v neke vrste geopolitičnem vakumu med frankovsko in avarsko silo, kar je vsaj olajševalo, če že ne sploh omogočalo samostojen razvoj. Podceniti pa ni niti bližine Italije ter seveda antične dediščine in tradicije, ki sta preživeli v zgodnjesrednjeveški slovanski svet vzhodnoalpskega prostora v mnogo večji meri, kot se je včasih mislilo, in na katero se slovanska ljudstva zunaj meja nekdanjega Rimskega cesarstva niso mogla nasloniti. Pomembna značilnost kneževine Karantancev je tudi bila, da se je uspela etablirati na daljši rok; nekaj česar Samova plemenska zveza, ki velja za najstarejšo poznano slovansko državno tvorbo nasploh, ni bila zmožna: oblast »prvega slovanskega kralja« je bila institucionalno premalo zasidrana in s Samovo smrtjo je okrog 660 razpadlo tudi njegovo »kraljestvo«.

Z izgubo lastnega kneza in odpravo kolikor toliko samostojne politične entitete, je bila na daljši rok na propad obsojena tudi etnična identiteta Karantancev, ki so tako, kot številna druga zgodnjesrednjeveška ljudstva izginili iz zgodovine.⁶⁰ A dediščina, ki so jo zapustili ni bila niti majhna, niti nepomembna. Skupaj z imenom in obredom ustoličevanja jo je prevzela Koroška. Kontinuiteto karantanske tradicije na Koroškem dodatno podčrtuje dejstvo, da je po-

⁵⁴ Max Spindler (Hg.), *Handbuch der bayerischen Geschichte* 1 (München ²1981) 166 sl.; Jahn, Ducatus (kot v op. 46) 540 sl.; Herwig Wolfram, *Grenzen und Räume. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung*, Österreichische Geschichtshfte 378–907 (Wien 1995) 86 sl.

⁵⁵ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (kot v op. 11) c. 10. Herwig Wolfram, *Der Zeitpunkt der Einführung der Grafschaftsverfassung in Karantanien*, v: *Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs* 12 (1981) 313 sl.

⁵⁶ Gl. Wolfram, *Conversio* (kot v op. 6) 126; Kahl, *Staat der Karantanen* (kot v op. 7) 53.

⁵⁷ Harald Krahwinkler, Herwig Wolfram, *Der Alpen–Adria–Raum im Frühmittelalter*, v: Andreas Moritsch (Hg.), *Alpen–Adria. Zur Geschichte einer Region* (Klagenfurt/Celovec–Ljubljana/Laibach–Wien/Dunaj 2001) 109.

⁵⁸ Michael Mitterauer, *Slawischer und bayrischer Adel am Ausgang der Karolingerzeit*, v: *Carinthia* I 150 (1960) 693 sl.

⁵⁹ Prim. Milko Kos, *Država karantanskih Slovencev*, v: isti, *Izbrane razprave* (kot v op. 30) 182 sl.; Štih, *Plemenske in državne tvorbe* (kot v op. 40) 24 sl.

⁶⁰ Prim. Kahl, *Staat der Karantanen* (kot v op. 7) 401 sl.

stala Koroška že 976 – daleč pred Avstrijo (1156), Štajersko (1180) ali Kranjsko (1364) – prva nova vojvodina na jugovzhodu Cesarstva v prostoru med Donavo in Jadranom. Državnost, ki jo nekdanja Karantanija in brez katere tradicije tako zgoden nastanek nove vojvodine ne bi bil mogoč, se je tako na nekem drugem nivoju in v drugem času prenesla na Koroško.⁶¹ V razliko od Korošcev, ki so že od Janeza Vetrinjskega v prvi polovici 14. stoletja naprej razumeli karantansko zgodovino kot del koroške deželne zgodovine,⁶² pa so Slovenci pomen Karantanije za lastno zgodovino in identiteto odkrili šele konec 18. stoletja. Razumeli so jo kot zibelko slovenskega naroda in tako je nastal karantanski mit, ki je najmočnejši nacionalnokonstitutivni zgodovinski mit pri Slovencih.⁶³ Pri tem je paradoksalno, da danes Slovencev nemara sploh ne bi bilo, če ne bi v 9. stoletju prišlo do nasilne prekinitve karantanske etnogeneze. Njen propad je v drugem času in drugem kontekstu pravzaprav šele omogočil, da je v novi etnogenezi prišlo do oblikovanja slovenske identitete, ki se je pri tem močno naslonila prav na slovansko–karantansko zgodovino in z njo povezala začetke lastne zgodovine.

Summary

The Carantanians – Early Medieval People between the East and the West

Peter Štih

Authors of the early Middle Ages perceived the Carantanians as a Slavic people (gens) ruled by a duke (dux). Their specific ethnic identity was clearly evident from their name. The ethnonym Carantanians is derived from the toponym Carantania which implied a politically organized territory. This name, initially a toponym Caranta or Carenta, was originally connected with the area of present-day Zollfeld in Austria and/or Ulrichsberg, which was the political center of the territory ruled by the duke of Caranta/ Karnburg. Its later derivative is the ethnonym Carantani that denoted people living in this area. The terminological development from Caranta to Carantanum and to Carantani is a clear linguistic indication of political and ethnic processes that occurred in Carinthia at the end of antiquity.

The beginnings of political and ethnic transformations date to the period of Slavic settlement of the area that is now modern Carinthia; soon after 590, this area was already perceived as Slav country (Sclavorum provincia). With the arrival of the Slavs and their Avar overlords, the territory and its antique tradition and culture underwent a profound transformation. Influences from the east were extremely strong. Introduction of new linguistic elements, pagan beliefs that superseded the former Christian pantheon, economic forms and tools that, compared to antique economy, unquestionably denoted a step back, new settlements that were established in the valleys rather than on the top of the hills, all of these deeply altered the organization of the society as well as of power. In short, the term Sclavorum provincia into which the territory of Carinthia had been transformed subsumed these changes, which denoted that the Noricum experienced the end of antiquity no earlier than around 600.

The first actual presence of an independent political entity in this area could be felt around 630 when it was first mentioned in historical sources as marca Vinedorum, ruled by duke Walluc (Wallcus dux

⁶¹ Gl. k temu Hans-Dietrich Kahl, Wer ist in Kärnten „autochthon“. Anmerkungen zur Bevölkerungsgeschichte zwischen Karawanken und Tauern, v: Carinthia I 186 (1996) 419 sl.; isti, Solium ducatus Karinthie, v: Carinthia I 188 (1998) 211 sl.; isti, Slowenen und Karantanen. Ein europäisches Identitätsproblem, v: Bratož, Slovenija in sosednje dežele 2 (kot v op. 13) 978 sl.; Peter Štih, Knežji kamen in njegovo potovanje skozi čas. Karantanija ni bila prva slovenska država, v: Delo 24. 11. 2005 (priloga Znanost) 19.

⁶² Prim. Wilhelm Neumann, Wirklichkeit und Idee des 'windischen' Erzherzogtums Kärnten, v: isti, Bausteine zur Geschichte Kärntens (Das Kärntner Landesarchiv 12, Klagenfurt 1994) 92 sl.; Darja Mihelič, Etnična podoba Karantanije in njenih prebivalcev v spisih zgodovinarjev od 15. do 18. stoletja, v: Bratož, Slovenija in sosednje dežele 2 (kot v op. 13) 854 sl.

⁶³ Gl. Štih, Poglavje iz nacionalizirane zgodovine (kot v op. 3) 122 sl.

Vinedorum). Asserting its existence by fighting its Bavarian neighbors, the Langobards from Friuli, and especially its Avar overlords, the young duchy slowly evolved and grew.

The power structure of the Slavs during the rule of Valluc was essentially no different from the position of the Carantanians under Boruth. The beginnings of Carantania as a distinct state entity and simultaneously the gradual transformation of its population into a distinct early medieval people (*gens*) therefore date from this period at the end of the Avar rule, which this is a characteristic of all Slavic ethnogeneses on the territory of the Avars. Once again, the beginning of Carantanian's history confirms that ethnogeneses are in fact political processes. The ethnogenesis of the Carantanians was definitely completed before 740, during the rule of duke Borut, when they clearly step in history. Like other early medieval peoples, the *gens* of Carantanians, whose upper classes and their language, regulation, traditions, etc. were of Slavic character, had a polyethnic structure. It consisted of indigenous Romanic or Romanized population, of newly-settled Slavs, Croats, possibly also the Dudleb population; nor is it possible to completely exclude traces of the Avars, Bulgarians, and Germans.

Approximately around 743 or 745, Carantanians became politically and culturally subjected to the West, first to the Bavarians and then to the Franks. The period of strong influences from the East thus came to an end. According to archaeologists, no Avar artifacts dating from the period after 770 were found in the territory of Carantania. After the death of duke Cheitmar in 769, control was seized by anti-Christian and anti-Bavarian pagan opposition that in times of need would very likely turn for support to the Avars in the east. By direct military intervention of Bavarian duke Tassilo III in 772, the old order was restored and the degree of Bavarian influence in Carantania greatly increased.

Simultaneously with the cultural and spiritual integration of Carantanians into the Bavarian and later the Frankish Empire occurred political integration. A marked change occurred when the Frankish king received the right to participate in decision-making on appointing new Carantanian dukes. An even more drastic change took place in 828. Four decades after the deposition of the last Bavarian tribal duke Tassilo III in 788, the same fate befell the Carantanians. Etgar, the last Carantanian duke, was replaced by Frankish count Helmwin from Bavaria. This substitution of the tribal system with the countal one effectively denoted the end of Carantanian statehood, loss of their political and institutional identity, and thus the most important institutional integration into the Frankish empire. The Bavarian-Frankish juridical system spread to Carantania. The Bavarians, who had initially come to this territory as missionaries and later as landholders, became Carantania's appointed rulers.

In the long run, the loss of their own ducal ruler and the disintegration of their previously relatively independent political entity denoted for the Carantanians a gradual deterioration of their ethnic identity. Like many other early medieval peoples, they eventually disappeared into oblivion. Yet their heritage was by no means negligible. Their name and the ritual of ducal intronisation were taken over by Carinthia. Continuation of the Carantanian traditions in Carinthia is evident from the fact that in 976 Carinthia became the first new duchy in the southeast of the Empire, in the territory between the Danube and the Adriatic. The statehood once inherent to Carantania, without which such an early existence of the new duchy could not have been possible, was thus transferred, although on a different level, to the Duchy of Carinthia.